

Mire megy ki a játék? A világ új egyensúlya felé

Benyhe István¹

Összefoglalás

Ez a tanulmány egyetemi hallgatók számára kiegészítő, szemléletformáló tájékoztatás céljából készült. A szerző saját véleménye, hogy a geopolitikai szemlélet alapos történelemtudás és a nemzeti identitásból fakadó erőforrások fejlesztése nélkül nagy kockázatokkal jár. Sodródó és bizonytalan külpolitikához, ábrándokhoz és óriási történelmi kockázatokhoz vezethet egy egész nemzet, vagy akár egy több nemzet alkotta régió esetében is.

A Közép-európai térség nemzeti identitás problémái nem a nemzeti pszichékben erjedő folyamatok, hanem egy átalakuló geopolitikai tér változásaihoz kötöttek. A térség 20. században elindult politikai, nemzetépítő és identitást kereső folyamatai leginkább a terület politikai lehetőségeit keresték és nem a geopolitikai viszonyokból következő együttműködési lehetőséget. Az elmúlt ötszáz év hatalmi változásainak következtében olyan kevert lakosságú és nyelvű térszerkezet jött létre Közép-Európában, hogy a gazdasági és politikai tér dinamikus egyensúlyának kialakítása nem jöhetett létre belső fejlődés következményeként, hanem csak olyan külső hatalmi tényezők aktív közreműködésével, amelyek a térséget csak megszerezhető erőforrásnak tekintették. Hosszú évszázadok után most nyílik először lehetőség rá, hogy a térség viszonyait döntően a belső folyamatai határozzák meg, ugyanis a tengeri hatalmakat a kontinentális birodalmaktól elválasztó Közép-európai sáv érvényesítheti sajátos tranzit jellegét, és az abból fakadó részleges önállóságot. Geopolitikailag hasonló helyzetbe kerülhet, mint a középkori Magyar Királyság, amely a Német-római Császárság és a Bizánci Birodalom között évszázados lehetőséget kapott az önálló fejlődésre. A nemzeti identitáspolitikának felértékelődésével számolunk, amely lehetővé teszi, hogy a térség más nemzeteivel közösen, mégis nemzeti sajátosságainknak megfelelő életet élhessünk, fejlődésünk a szinergiák kihasználásán alapuljon, ne a szembenálláshoz szükséges erőgyűjtésben és ahhoz szövetségesek keresésében. Ugyanis a geopolitika törvényeivel ellentétes szövetségek nem léteznek, míg a belső lehetőségek kihasználásával maga ez a térség válhat egyre jelentősebb és reményeink szerint megkerülhetetlen hatalmi tényezővé (akár szövetségé), amely egyben stratégiai és történelmi cáfolata is lehet az Oswald Spengler által felvázolt Nyugat alkonyának.

Először néhány ismétlődő szót ejtünk a geopolitikáról. Vagyis, hogy milyen alapokon jött létre a geopolitikai megközelítés, kik a legmeghatározóbb modellek kidolgozói és ezek fő vonalakban mit tartalmaznak. Majd a 19. és 20. század legfontosabb hatalmi változásait és azok geopolitikai értelmezését tekintjük át. Gyarmatbirodalmak, világháborúk, a jelenlegi folyamatok levezetése a geopolitika segítségével. Tételünk, hogy a stratégiai prioritások jelölik ki a megköthető szövetségeket, az alkalmazható gazdaság- és katonapolitikát, nem a szimpátia. Végül körbejárjuk Magyarország helyzetét.

1. Hatalmi politika és geopolitika

Szinte minden emberi jellemvonás másképpen érvényesül az egyén életében, mint a közösségben (vö: *senatores boni viri, senatus autem mala bestia* – a szenátorok külön-külön jó emberek, a szenátus együttesen vadállatok gyülekezete) A modern politika és stratégia már

¹ Geográfus

teljesen nélkülözi a személyes vagy nem stratégiai természetű megfontolásokat. (Legjobb példa erre, hogy az 1. világháború egymás ellen harcoló fő hatalmainak uralkodói, akik szinte mind egymás unokatestvéri voltak, vagy szorosabb rokoni kapcsolatban álltak egymással.)

A Világ az információs korban összeszűkül, a távolságok már a magánembereknek sem jelentenek problémát, egy nyaralás ma már tízezer kilométerre is elvezethet otthonról. Természetes, hogy a hatalmi ambíciók is egyre tágabb teret ölelnek fel. Ma már egy világhatalom hatórádiusza átfogja az egész bolygót, sőt, a világűrben is tesz már lépéseket. (műholdak, Hold és Mars expedíciók, bányászati tervek az aszteroidákon és a bolygókon stb.) Mégis, a hatalmi törekvések *ma még* döntően a Föld erőforrásaira és azok megszerzésére, ellenőrzésére, kereskedelmére irányulnak.

A geopolitika a hatalom és a tér viszonyát vizsgálja, abból keres magyarázatot a múlt eseményeire és vizsgálja a jövő lehetőségeit. A hatalom az ember által belakott tér megszervezésén alapul, mindig van térbeli és társadalmi kiterjedése. Ha túlértékeli a társadalmi erőforrásokat és nem veszi figyelembe a természeti adottságait, akkor kárt szenved (magyar narancs), esetleg összeomlik (Szovjetunió). Már Sztrabón Geográfiájában is felfigyelt rá, hogy a különböző népek életmódja, függ attól a vidéktől, ahol laknak. Montesquieu a Törvények szellemében is a földrajzi környezetet meghatározónak tekinti a rajta élő népek viselkedésének, társadalmának kialakításában. E kor földrajzi determinizmusa azonban még nem számolt eléggé az emberi környezetátalakítás lehetőségeivel. Az emberi tevékenység mindenhatósága azonban ugyancsak aránytévészteszt, mert a voluntarizmusban testet öltő társadalmi akarat, ha túllép egy mértéket, a társadalom pusztulását kockáztatja.

Tehát a földrajz hamar felismerte, hogy különböző életterek a nekik megfelelő életmódot, viselkedést, sőt, hatalmi viszonyokat kényszerítenek ki a rajtuk élő társadalmakból. A tágas sztyeppeken lovas harcmódot jött létre (mongolok), a tengereken és folyamok mentén inkább a hajózás fejlődött (vikingek), a nehezebben járható terepeken a gyalogos hadviselés volt a döntő (római légiók).

A társadalmak mindig az adott technikai és kulturális szintjükön használják a rendelkezésükre álló életteret, tájat. Ha fejlettebb színvonalú nemzettel ütköznek össze, akkor legtöbbször vereséget szenvednek, de a táj a győztesekből is kikényszeríti az alkalmazkodást. (A spanyolok könnyűszerrel elpusztították az indián birodalmakat, de a természetett növényi kultúráikat átvették.)

A földrajzi szemlélet már igen régen megjelent a nemzetek stratégiai tervezésében, katonapolitikájában és hadjárataik megtervezésében. Szun-ce, vagy Clausewitz is komolyan foglalkoztak vele. Az Európa sorsát befolyásoló egyik legismertebb nagy katonai vállalkozás, amelynek kudarcát nagyrészt a földrajzi környezettel való nemtörődomség okozta, az *Napóleon oroszországi hadjárata* volt. Ezt követően a terepviszonyok, az éghajlat és minden számításba vehető földrajzi, környezeti adottság fontos szemponttá vált a honvédelmi (vagy támadó) stratégiák esetében.

Innen már csak egy lépés volt, hogy felmerüljön a kérdés: Nem a földrajzi környezet, a tájak elhelyezkedése, az óceánoktól való távolság, vagy éppen a domborzat alkotta lehetőségek kényszerítik ki, hogy rajtuk milyen népesség éljen, és az ott élő népeknek milyen esélye kínálkozik hatalmuk kiterjesztésére más tájak népeire? *Vannak a Földnek olyan stratégiai pontjai, tájai, amelyek birtoklásával a birtokosai meghatározó befolyást nyernek az egész bolygó lakóira?*

A válasz nem örök, és nem is lehet az. Ugyanis a Föld nagy tájai, tájcsoportjai annak megfelelően válnak hatalmi szempontból fontossá, hogy milyen védelmet nyújtanak, vagy a segítségükkel milyen gazdasági tevékenység végezhető, azok mennyiben szolgálják birtokosaik biztonságát, jólétét és hatalmuk kiterjesztését.

Az európai ember meghatározó hatalmi és gazdasági élménye volt az újkori gyarmatosítás. Ez adta az eredeti tőkefelhalmozás lehetőségét, és az európai civilizációnak azt a rangját, amelyet a mai napig lényegileg meg tudott védelmezni, noha a gazdasági és hatalmi központ átkerült az Egyesült Államokba, de az maga is az európai civilizáció szülötte. A gyarmatosítás tapasztalata volt, hogy a gyarmatosító hatalom és a gyarmatok között csak a *tengeri útvonal és annak katonai biztosítása* lehet a kapcsolat fenntartásának garanciája. Két birodalomépítési gyakorlat jelentkezett: a tengeri útvonalakkal összekapcsolt gyarmatbirodalom, amelynek legjobb példája Nagy Britannia, valamint a szárazföldi térhódítás, amely hatalmas összefüggő birodalmat hozott létre. Ennek legjobb példája Oroszország. *A két típus leírása, elemzése és értékelése vetette fel azokat a kérdéseket, amelyek a következő korok hatalmi szerkezetére vonatkoztak.* Különösen a 20. századtól fogva, majd a két világháború értékelése kapcsán születtek jól kidolgozott elméletek, amelyek a tapasztalatok birtokában megpróbálták előre jelezni a hatalmi változásokat.

A két legismertebb geopolitikai modell kidolgozója *Halford John Mackinder* (1861-1947) és *Nicholas J. Spykman* (1893-1943). Ezeket a modelleket ismerni kell, akárcsak Tim Marshall „A földrajz fogságában” c. könyvét, amely magyarul is megjelent.

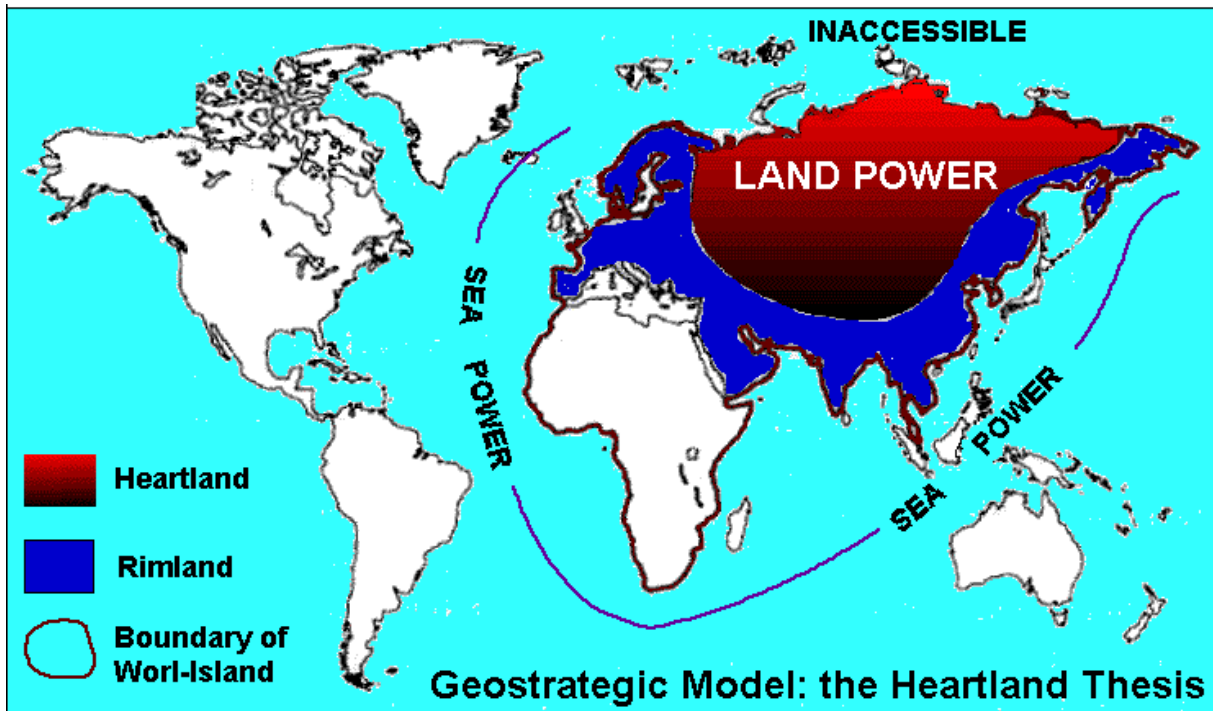

1. ábra. Mackinder klasszikus Heartland elmélete

Forrás: In Defense of Classical Geopolitics – ScienceDirect sciencedirect.com

Közép-Európa, vagyis Eurázsia óriási tömbjének az európai „félsziget” felé vezető elkeskenyedő része Mackinder szerint a Világ Szíve. Aki parancsol a világ szívének, az parancsol az azt körülvevő (Ázsia nagy, kontinentális tömbjének az Uraltól a Csendes óceánig terjedő) Világszigetnek. Aki pedig a Világszigetet birtokolja az ura a világnak.

És vessünk egy pillantást *Spykman* Hertland – Rimland modelljére is:

2. ábra. Spykman klasszikus peremövezeti elmélete
 Forrás: Oroszország kontra tengeri hatalmak, újratöltve – Geopolitika – geopol Eurasia.blog.hu

Spykman ezt az elméletet részben fenntartva kiegészítette. Vagyis a Világsziget nála is kulcsszerepet kap, de az azt körbevevő Rimland, vagyis peremövezet, amely Nyugat-Európától az Aleut szigetekig délről övezi Euráziát, meghatározó a világ hatalmi rendszerét illetően. A Föld hatalmi strukturáját az határozza meg, hogy a Világsziget ki tudja-e terjeszteni hatalmát a Rimland-re, vagy a Tengeri Hatalmak gyakorolnak-e rá nagyobb befolyást, ezzel a Világszigetet elzárva az óceánoktól és a három másik kontinenstől. (Ausztrália, Afrika, Amerika) A modell még nem számol a jeges tenger gyorsuló melegedésével előálló helyzettel, amely a partvonal adottságai miatt inkább a Világsziget birtokosainak lehetőségeit növelheti.)

A geopolitika nemcsak valóságértelmezés, hanem egyfajta stratégiai jóslás is, amelyet többször is áltudománynak, pozitívista sarlatánságnak és tudományosnak látszó zsonglőrködésnek neveztek. Maga a szó is kerülendő (ha nem tiltott) volt a szocializmus éveiben. A mai stratégiai gondolkodásban inkább rugalmasan vehető és értelmezhető rendszerek és hipotézisek felállításának tudománya, amely segíti a helyzet megértését és a stratégiai tervezést. Kiindulási pontja a földrajzi tér, az abban megjelenő társadalmi erő és lehetőségei. Meghatározza még a teret a bolygó más részeihez való elhelyezkedése, közlekedési lehetőségei és a térben érvényesülő éghajlati és domborzati, vízrajzi viszonyok, tengeri kapcsolatok stb, és az ezekkel élő társadalom. A geopolitikai térben távlatos és dinamikus egyensúly csak ott alakulhat ki, ahol a külső erők és a belső változások képesek mindig megfelelő választ adni a területet érő kihívásokra. Mivel a társadalmi erők által okozott kihívások az emberi élet hosszához képest igen gyorsak (pl gazdasági fejlődés, beavatkozás, vagy egy háború), a természeti folyamatok többsége pedig csak statisztikailag érzékelhetően lassú (pl. gleccserek rövidülése), a társadalmak az egyensúly megbomlásáért hajlamosak csak a társadalmi változásokra koncentrálni. Ez a modern technika korában döntéshozói szinten változóban van, de politikát formáló lényegi elemeinek még hosszú időn keresztül csak a közgondolkodás lassú megváltoztatása az egyetlen eszköze.

Mark Twain szerint a tapasztalat az a valami, amire azután teszünk szert, hogy szükségünk lett volna rá. A geopolitika a stratégiai tervezést akarja segíteni, úgy, hogy olyan összefüggéseket igyekszik kimutatni a térbeli törvényszerűségekkel összevetett történelemből, amelyek pedig a történelemmel látszólag nem állnak ok-okozati kapcsolatban. Az ilyen tervezés az első világháborút megelőzően merült fel, amikor a technikai fejlődés már nagyon intenzív, gyorsá és hatékonyá tette a kapcsolattartást és a katonai erő kivetítését távoli területekre is. A Brit Birodalom csak nagyon fejlett flottával és gazdaságszervező technikákkal volt fenntartható. Az Orosz Birodalom a szárazföldi területeken a térszervezést és homogenizációt mélyrehatóbban oldotta meg, noha gazdasági és technikai szintje nem ért fel a brithez, és a logisztikában is szinte csak az egynyomtávú transzszibériai vasútra támaszkodhatott.

2. Egy kis történelmi visszatekintés

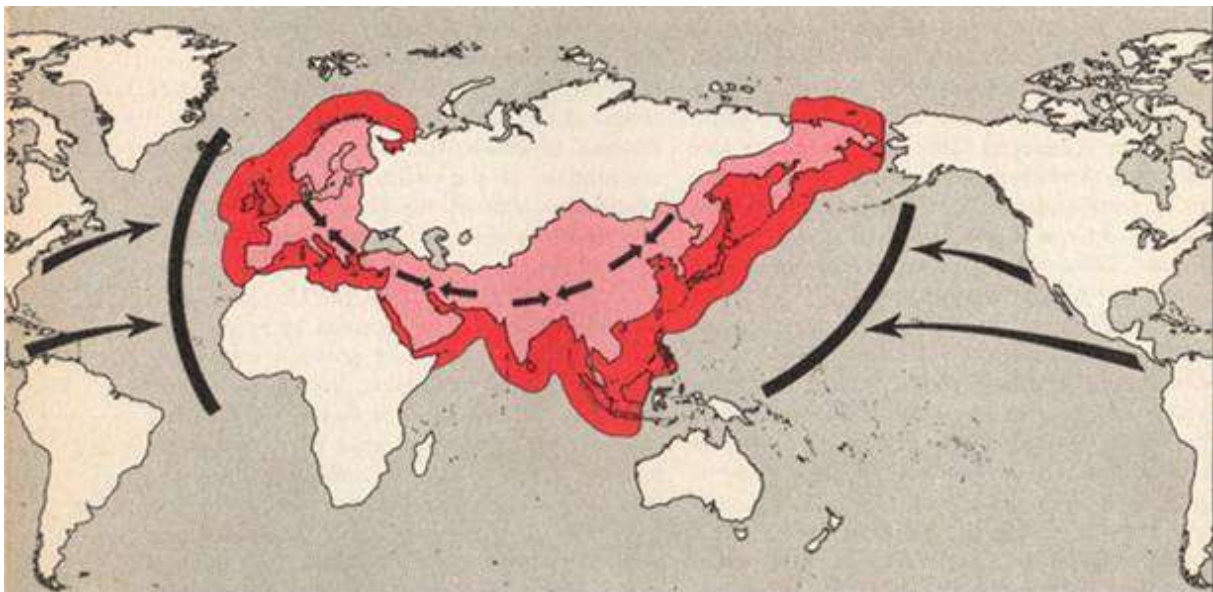
A britek már Napóleon ellen is felléptek, hogy a Kontinens francia vezetéssel ne lehessen Nagy Britannia kihívója és riválisa a világban és a tengereken. A német veszélyt sokkal nagyobbban értékelték. Ugyanis a német területek ipara, technikai és népességi fejlődése gyorsabb volt, mint a brité, esetleges francia és orosz szövetségben minden tekintetben világhatalmi kihívástól féltek. Ennek a félelemnek megágyazott a Napóleon ellenes *Szent Szövetség*, amely gyakorlatilag szövetségi rendszert hozott létre a kontinens államai között, amelyhez kezdetben a „felszabadított” Franciaország is csatlakozott. Nagy Britannia már a *krími háborúval* (1853-56) megkezdte az orosz szövetséges leválasztását a rivális franciákról, és az olasz egység kialakulása kapcsán igyekezett a német, az osztrák és francia hatalmat is egymásnak ugrasztani. Sikerrel. A Porosz-francia háború francia veresége után (1871) azonban rájött, hogy a kontinens valódi egyesítő ereje az egységes *Németország* lehet, és természetes háttere az *Osztrák-Magyar Monarchia*, amelynek népei kultúrájukban, életérzésükben és nyelvükben is a német ihletésű integrációt segítették. A brit diplomácia mesterhúzása volt, hogy az 1904-5-ös orosz-japán háborút követően megnyerte szövetségesül a korábban legyőzött és vele azóta hűvösen ellenséges Orosz Birodalmat a Központi Hatalmak ellen.

Tehát már az I. világháború kirobbantásánál megfigyelhetjük Mackinder 1904-ben közzétett geopolitikai gondolatait, illetve az ott vázolt helyzettől való félelmet. A trianoni béke gyakorlatilag felszámolta az esélyt a kontinens egyesítésére, sok egymással soha ki nem egyező kisállamot, államszövetséget hozott létre, és Franciaországnak (noha győztes ország volt) sem volt esélye velük a kontinentális vezető szerepre. A nyugati stratégiai gondolkodásnak ugyan kedvezett a cári Oroszország megsemmisítése, de a bolsevik birodalom kiépülése és gazdasági sikerei megrémítették a briteket és egy kicsit az amerikaiakat is.

Mégis, a Németországtól való páni félelem arra készítette a tengeri hatalmakat, hogy akár Németország *provokálása* útján is, még idejében katonai erővel tudják felszámolni az erősödő *Harmadik Birodalmat*. Óriási játszma kezdődött, amely a Nyugat számára elképesztő fordulatot vett a Molotov-Ribbentrop paktummal és annak titkos záradékával. A britek ekkor ismét megmutatták, hogy mesterei a diplomáciának. A Szovjetunió és Németország közösen – mintegy szövetségben – kezdte meg Európa újrafelosztását. Hitler és Sztálin expanziós politikája (Ausztria, Csehország megszerzése, a finn háború) és az oroszokkal való kvázi szövetség éppen Mackinder világát idézte fel a rémült brit stratégák szemében. Míg ők a „Világsziget” egy kézben összpontosulásától rettegtek már, addig Hitler és stratégái jellegetesen 19. századi birodalmi gondolkodás mentén képzelték el a háborús revansot, amelyben azt hitték, hogy elkerülhető a britekkel a háborús konfliktus. Vagyis a *geopolitikát*

lebecsülve abban bíztak, hogy a nyugati kultúrkör, a bolsevizmus utálata és az „élni és élni hagyni” elv elegendő a britekkel való háború elkerülésére. (Hitler stratégiai hibát követett el, amikor a Dunkerque-nél csapdába esett brit expedíciós hadsereget, talán békülékeny gesztust téve, lényegében kiengedte a szorításból.) Ez a gesztus nem vonatkozott Franciaországra, amelyet katonailag meg akart verni és minden tekintetben ki akartak kapcsolni, de egy elfogadható békével, nem teljes megalázással. A Szovjetunióval sem akartak háborút a németek, de azt valószínűnek tartották, hogy Szálin a végsőkig kivár majd, hogy mi lesz a nyugati háború kimenetele, és majd a győzteshez áll. (Ahogy egyébként ez Japán esetében bekövetkezett.) Tehát a geopolitikai elemzőt már akkor sem lepte meg a brit-francia hadüzenet Németországnak, még azzal a furcsasággal sem, hogy az antant által garantált határu Lengyelország két támadója közül a hadüzenet *csak* a németeknek szólt. A Szovjetunió, a másik rabló észrevétlen maradt, még a háború során tanúsított bestiális tömegkivégzések ellenére is (Katyn). Sőt, az angolszász dezinformációk és a gyanakvós légkör következtében mind a német, mind az orosz fél meg volt győződve, hogy van félnivalója a szövetségésétől. Ennek és a kezdeti hadisikerek hatására kísérelte meg Hitler a Szovjetunió kikapcsolását a játékból egy jól előkészített villámháborúval. Amíg azonban az első világháború végére Oroszországot sikerült térdre kényszeríteni, a Szovjetunió legyőzését az angolszász (amerikai) segítség és a német haderő térbeli széthúzóda, stratégiai hibái lehetetlenné tették. Így megismétlődött a németek vezette mag-Európa veresége, de mégsem úgy, ahogyan az angolszász stratégiák elképzelték.

A Szovjetunió ugyanis megerősödve került ki a háborúból, sőt, stratégiai határai Berlinen is túlterjeszkedtek, az NDK területe már mélyen benyúlt mag-Európa testébe. Vagyis a Mackinder féle Világsziget nagy része gyakorlatilag egyesült a Varsói Szerződés államaiban. Kialakult a *bipoláris világrend* és annak velejárója a két blokk közötti *hidegháború*.

3. ábra. A Heartland elszigetelése és a Rimland és széttördelése

Forrás: VIDEO via BBC: The blueprint for world domination... thehumanimprint.com

A hidegháború során mind a két fél nagyon komolyan vette azt a tételt, hogy aki nem növekszik, az stagnál, majd erodálódik. Ez a szabály leginkább Nyugat-Európa hanyatlását magyarázza. A háború után a gyarmati rendszer fenntartása lehetetlenné vált. A Brit Birodalom, mint gyarmatbirodalom összeomlott, a franciák is kénytelenek voltak névleges függetlenséget adni

gyarmataiknak, néhol pedig véres gyarmati háborúk elvesztése után kényszerültek kivonulni a gyarmattartók. (Francia Indokína, Algéria) Hollandia (Indonézia), Portugália (Angola, Mozambik) vagy Belgium (Kongó) egyszerűen nem rendelkezett elegendő forrással óriási birtokain uralma fenntartására és azok további integrálására. A brit támaszpontok nagy részét a háborús segítség fejében az USA vette át, és Amerika, mint két óceánra néző atom- és világhatalom, szellemi és gazdasági értelemben is képes volt növelni súlyát, erejét, befolyását. A Japán legyőzését követő években, mint véd-hatalom erős pozíciókat szerzett Délkelet Ázsiában, és igyekezett gátat vetni a szovjet terjeszkedésnek a volt gyarmatokon is. A háborúban kialakult *status quo*-t két nagy háborúban stabilizálta (koreai és vietnami háború), noha ezeket győztes háborúknak nem lehetne nevezni. Világhatalmi befolyását a visszaszorítandó területek köré vont támaszpont hálózattal igyekezett katonailag ellenőrizni és sakkban tartani. Ma az USA több, mint *900 katonai támaszpontjából* mintegy 700 ezt a területet veszi körbe.

4. ábra. Átnézeti vázlat a főbb amerikai katonai támaszpontokról a térségben

Forrás: rimland – Twitter Search / Twitter mobile.twitter.com

Elmondható, hogy a II. világháború valódi győztese az Egyesült Államok, mert gazdaságilag fenntartható befolyást szerzett a világban, katonailag a világ vezető hatalma lett, megszervezte a világ legerősebb katonai szövetségét (NATO) és pénz- és gazdasági érdekrendszerét (dollár, IMF, Világbank, hitelminősítők, WTO stb.) ki tudta terjeszteni az egész világra, még a vele szembenálló szovjet tömbre is.

Amerikát ekkor még nem aggasztotta Mackinder elmélete, mert noha az USA katonailag nem volt jelen Kelet-Európában és Ázsia nagy részén, úgy látszott, hogy a világgazdaságot ellátó mozgatott áruk hatalmas tömege a tengeri szállítástól függ. A tenger urai pedig kétségtelenül az angolszászok mind a mai napig. Uralják a világ legfontosabb tengeri útvonalait, külön kiemelve a legfontosabb tengerszorosokat és átjárókat. (A Skagerrak – Kattegat – Öre-sund, La Manche, Gibraltár, a Boszporusz-Dardanellák, a Szezei-csatorna, a Báb-el-Mandeb, a Hormuzi-szoros, a Panama-csatorna és a Malaka-szoros a legjelentősebbek.) Ezek lezárására

az USA hadereje bármikor képes, a következmények az egész világgazdaságra brutális hatással lennének, bár az USA mai érdeke e szorosok szabad hajózásának biztosítása.

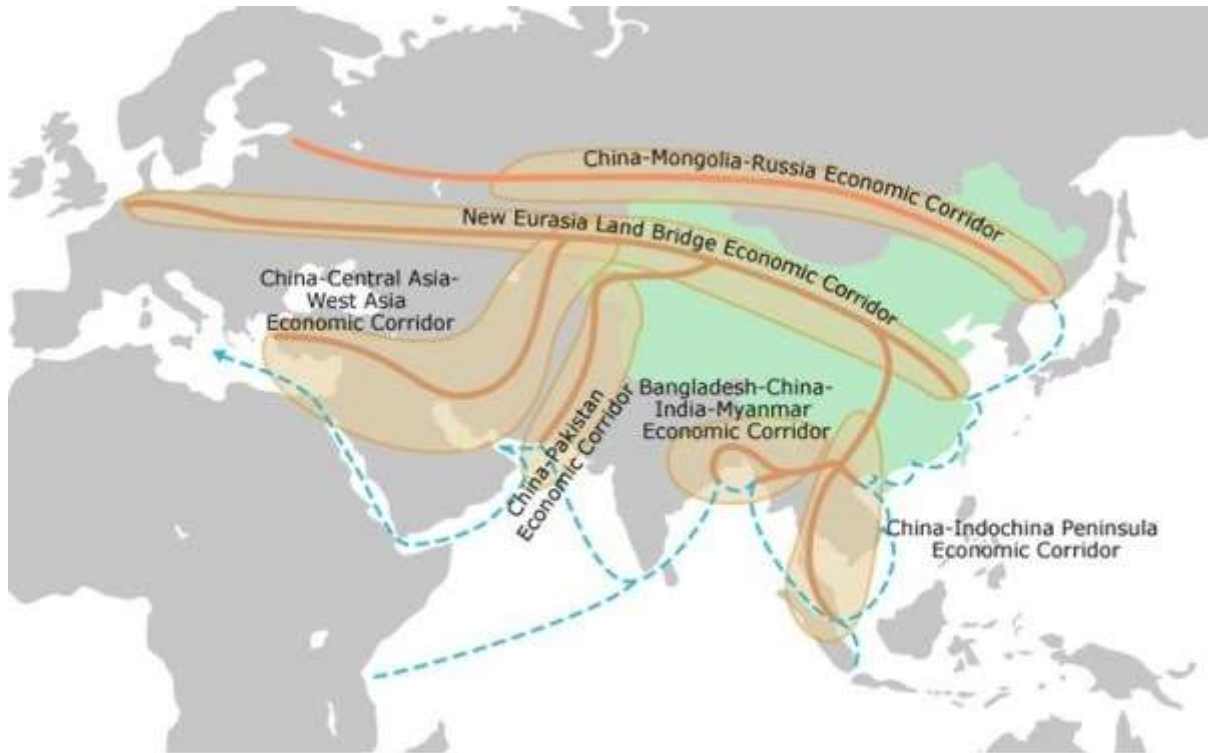
A világgazdaságot fenntartó áruszállítás, különösen a kőolaj szállítása a szállítási útvonalak ellenőrzői számára kulcspozíciókat és folyamatos bevételeket jelentenek (kikötői ipar, kőolajfinomítás, biztosítási üzlet stb.). Az a geopolitikai megfontolás, hogy a világuralom a következő gazdasági korszakban szükségszerűen a legnagyobb szárazföldi tömb birtokosa(i) kezébe jut, indokolta, hogy ezt a tömböt – ha csak lehetséges – minél távolabb kell tartani a közvetlen óceáni kapcsolattól. Ez az orosz politikára nézve úgy szól, hogy az orosz fagymentes kikötők nem nyílnak a világóceánra. Az óceánokon hajózó orosz egységek csak az év egy részén fagyott Vlagyivosztkban állomásozhatnak, vagy olyan más hazai kikötőkben, ahonnan a kijutás a világóceánra csak a tengeri hatalmak ellenőrzte szorosokon át lehetséges. (Balti flotta, Fekete tengeri flotta, Kaszpi-tengeri flotta)

3. Stratégiai prioritások

A bipoláris világrend végére a két meghatározó tömb sikeres hídfőállásokat foglalt el közvetlenül a másik tétfeléhez közel. A szovjetek Kubában, az amerikaiak Afganisztánban tudtak teret nyerni és más területeken is expanzióban voltak. (Vietnam, Közel-Kelet, Egyiptom stb.) A Szovjetunió szétesését követően hazánk számára is kézzelfoghatóvá vált, hogy a nagyhatalmi struktúra megváltozásával a Közép-európai térség is pozícióváltásra kényszerül. Térségünk az oszmán-török hatalom felemelkedése óta ütköző zónává vált. A stratégia és a politika azóta mindig arra a kérdésre ad aktuális választ, hogy melyik hatalom ütköző zónája melyik hatalom felé? Kelet nyugati ütköző államai, vagy Nyugat keleti ütköző államai-e a posztszovjet térség országai? *Ady Endre Kompországáról* írt verse geopolitikai vízióval ér fel.

A gyarmatosítás kora óta meghatározó világrend eresztékei ma ropognak. Az új technikák révén a tengeri hatalom lassan veszít jelentőségéből. Noha az áruszállításban a hajó még meghatározó, a kontinentális erők (főleg Kína) az áruszállítás egy részét a szárazföldre és az általa ellenőrizhető tengerpartokra igyekeznek terelni. A csővezeték, a vasút, az autópályák ma egyre több árut szállítanak és ezek célbajuttatási díjai már nem a tengeri hatalmakat gazdagítják, és ami még rosszabb, útjukat nem is képesek ellenőrizni. Az Északi Áramlat 2. vezeték megépítését ezért is ellenzi hevesen az Egyesült Államok. Abban éppen a német-orosz stratégiai együttműködés egyik alapját látják, amelynek megakadályozásáért már két világháborút is vívtak. Az angolszász stratégiai tervezés a Szovjetunió összeomlásával, de legkésőbb Putyin új orosz hatalomszervezési kísérletének elindulásával komoly dilemma elé került. A katonailag, technikailag és pénzügyileg szövetséges Nyugat-Európa az EU létrehozásával és az integráció mélyítésével gazdasági versenytársnak jelentkezett. Ez a megosztott térség az amerikai biztonsági garanciákban bízva, fegyverkezési költségeit lefaragva, lassan gazdasági teljesítményben túlszárnyalta az USA-t. Katonailag ugyan még gyenge és integrálatlan, de nem elhanyagolható. Másfelől adott egy erejét lassan visszanyerő Oroszország, amely szuverenitása egyetlen hatékony biztosítóját, atomfegyvereiben és modernizálódó hadseregében látja, amelyeket kész használni is, ha a Nyugat további lépéseket tesz visszaszorítására. Az önálló akaratképzés és erő kivetítés képességének ismét birtokába került Oroszország az Eurázsiai Gazdasági Unió (2015) megszervezésével hatékonyan hozzáfogott a mackinder-i Világsziget hatalmi kiépítéséhez. Mind a *mackinderi*, mind a *spykmani* modell szerint még elhanyagolható volt *Kína*, amely a *Rimland* keleti végpontja és immár az USA gazdaságát kihívó fejlődésbe kezdett. Fejlődése együtt jár mindazzal a katonai, hírközlési, hajózási, logisztikai és ürtechnikai felzárkózással, amely az ázsiai térséget, már egy-két évtized békés fejlődés alatt, a világ

tényleges vezetőjévé teheti. Spykman az Oroszország területével szinte azonos Heartland-et és a hozzá délről félkörben kapcsolódó peremövezetet, a Rimland-et már a tengeri hatalmak világhatalmi kihívójának látta. Kína *Új Selyemút* projektje klasszikus geopolitikai terv, amely a Rimland keleti és nyugati végpontját, valamint a déli határövezetet kötné össze döntően szárazföldi, légi és part menti áruszállítással, stratégiai útvonalakkal. (Gvádar, Dzsibuti, Pireusz kikötőit már Kína bérlé.)

5. ábra. A kínai Új selyemút kezdeményezés elméleti modellje

Forrás: Az Új selyemút kezdeményezés szerepe, célja... kki.hu

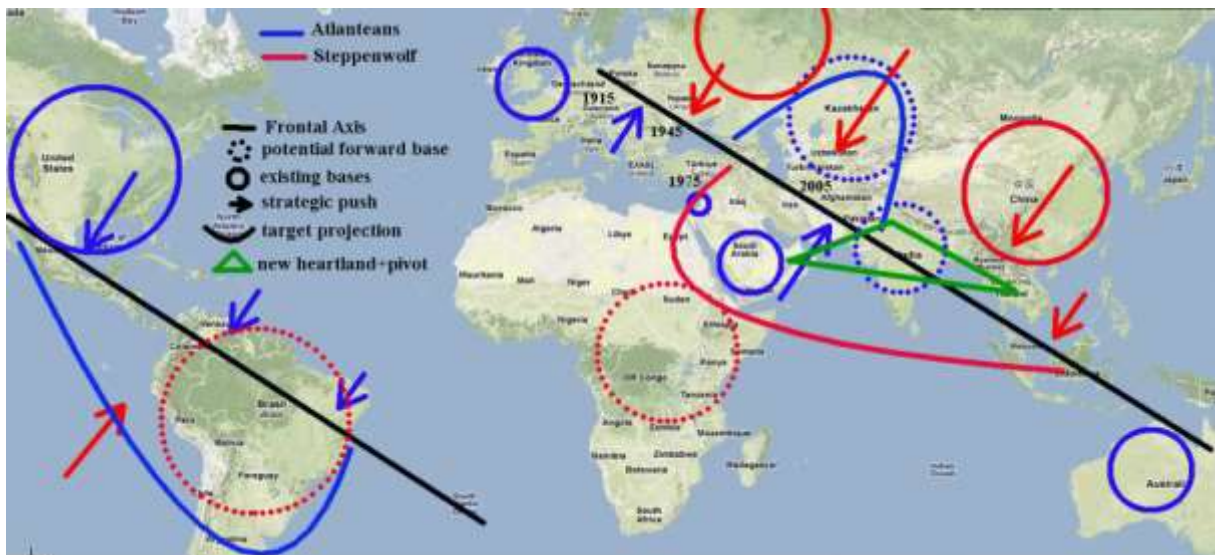
A kihívás erejének csökkentése érdekében az amerikaiak igyekeznek a Rimland-et – ahol csak lehet – részekre törni. Ez nagyban magyarázhatja az évtizedek óta békétlen Közel-Kelet rendezetlenségét (Irak, Szíria, Libanon, Jemen), az Iránnal kapcsolatos szankciós és elszigetelő politikát, az afganisztáni évtizedes beavatkozást, a kapcsolatok mélyítési szándékát Indiával és a Délkelet-ázsiai térségben Kína előre nyomulásának visszaszorítására tett kísérleteket. Ha a *Brexit-et* az EU egységének megbontása szempontjából nézzük, akkor az a Rimland nyugati blokkjának meggyengítését és Németország részleges elszigetelését is jelenti, ezzel mintegy leszámolva egy esetleges német-brit együttműködés fantáziájával is. (Ez már a II. világháború előtt és alatt is képtelen gondolat kísérlet volt, amely arra azért jó volt, hogy Hitler egy ideig abban az álomban ringatta magát, hogy a német-brit összefogás gátat vethet a bolsevizmusnak, de az Európán kívüli hatalmak felemelkedésének is.)

A mostani helyzetben félő, hogy az USA és az angolszász geostratégia egymás karjaiba kergeti Eurázsia két óriását, Oroszországot és Kínát. A Sanghaji Együttműködési Szervezetben (SCO) ez már körvonalazódik, ráadásul a Rimland több állama is csatlakozni óhajt, vagy már meg is tette. India, Pakisztán, Törökország?

4. Magyarország helyzete

Ebben a globális játszmában Magyarország szerepe a két fél szempontjából különböző. A tengeri hatalmak, a NATO és az EU mag-államai számára nem különösebben fontos, valójában csak abból a szempontból vizsgálható, hogy egyénieskedésével precedenst ne teremtsen. (Románia és Lengyelország sokkal fontosabb helyet foglalnak el stratégiai rendszerükben.) Ugyanakkor Eurázsia államai számára az EU és NATO tag Magyarország egy fontos és nyitható ablak az atlanti világra, a feltartóztatási tengely egy gyenge pontja (hiszen szövetségeseivel van a legtöbb vitája – trianoni határok, magyar kisebbségek, uniós világnézeti viták, gazdasági függetlenségre törekvés stb.) és a közép-európai szárazföldi kereskedelmi útvonalak K-NY-i és É-D-i metszéspontja.

Magyarország és a közép-európai országok a Peremövezet (Rimland) nyugati felén, félközvetlen ütköző helyzetben vannak. A valódi ütköző államok: Finnország a balti köztársaságok, Lengyelország, Ukrajna, Grúzia, Moldávia és a volt szovjet déli iszlám államok. Az amerikai katonai bázisok gyakorlatilag a Rimland vonalában létesültek, már a térképen is inkább elszigetelő feladatuk tűnik meggyőzőnek. Vagyis feltartóztató szerepük van egy Euráziát Norvégiától Új-Guineáig húzható vonal mentén. A klasszikus atlanti feltartóztatási tengely itt jól követhető:

6. ábra. A tengeri és szárazföldi hatalmakat szétválasztó elméleti tengelyek

Forrás: Infographics, Maps, Music and More: Geostrategy (...) infomapsplus.blogspot.com

Magyarországon ma (még) nincsenek állandó külföldi (amerikai) támaszpontok, bár a NATO csapatok áthaladási lehetősége adott a Parlament előzetes megkérdezése nélkül is. A Trimárium elgondolás szerint a Balti-tenger, a Fekete-tenger és az Adriai-tenger között lévő országok szoros együttműködésben integrált részei lennének a Kelet felé néző feltartóztatási politikának. Lengyelország és Románia már tett is lépéseket, míg a rendszer középső és déli szárnya még hiányos. Ez a zóna – kimondatlanul, de érzékelhetően – a német-országi közeledés földrajzi akadálya is, hiszen ennek ellenálló képességét éppen a lengyel és román területekre telepített amerikai bázisok és rakétavédelem biztosítja.

Maga a Trimárium gondolata és már megvalósult gyakorlati elemei kevés mozgásteret adnak a lengyel és román bázisok közé szorult V4 államoknak, de legkevésbé Magyarországnak és

Szlovákiának. A zóna déli, adriai lezárásának ideje még nem érkezett el, ott Szerbia megkerülhetetlennek látszik. Ezek az országok egyre inkább átérzik, hogy választott szövetségeseik a szembenálló két tömb között ismét csak az ütközőzóna szerepét szánják nekik. Ebben a stratégiaiag nagyon kötött pozícióban – ha kitérés nem is képzelhető el –, de gazdasági és politikai előnyök szerezhetőek. Ha csak Magyarországot nézzük, gazdaságunk döntően német szervezeti rendszerben dolgozik, szövetségesi elhivatottságunk az angolszász vezetésű NATO mélyen átélt része és támogatója, annak külföldi katonai műveleteiben stabil résztvevő. Politikai állásfoglalásunk és hűségnyilatkozataink ellenére, gazdasági megfontolásokból egyre szabadabb üzletpolitikát folytatunk a világgazdaság kihívóival (Kína, Oroszország) és a Rimland fontos országaival, elsősorban Törökországgal, de Izraellel, Iránnal Indiával és a térség távoli országaival (Vietnam, Indonézia, Korea) is. A keleti és déli nyitás politikája éppen a magyar gazdaság mozgásterének növelését és a közép-európai rendszerben a magyar szuverenitás megerősítését jelenti. A V4 tömb egyre mélyebb összehangolása és annak a Trimárium terv országaival való gyakorlati, de nem névleges kibővítése mind orosz, mind német szempontból nem szívesen fogadott gondolat. Sajátos, de Ukrajna sem nézi jó szemmel, hiszen a V4 (ill. a Trimárium országainak) megerősödése tartósítaná ütköző-állam szerepét, amelyet az atlanti világ neki szán a mélyebb EU integráció és NATO-ba lépés esélye nélkül, az orosz hatalom által állandóan veszélyeztetve. A magyar-ukrán nyelvhasználati feszültséget sem helyes az ukrán politika rövidlátásának gondolni. Ukrán szempontból egy megoldandó feszültségforrást, egyfajta adut jelent neki egy NATO tagországgal szemben. Ráadásul a magyar érdekek valójában gyengén védelmezhető érdekek, hiszen mind a román, mind a lengyel kisebbség kérdése (éppen ez országok amerikai súlya miatt) már megrendítően szólhatna bele az ukrán belpolitikába, míg magyar részről ilyen veszély nem fenyegeti Ukrajnát.

A mi esetünk valószínűsíthetően orosz befolyást (titkosszolgálati munkát) is jelez, hogy a magyar kisebbség kérdésében az ukrán álláspont kemény és egyre radikálisabb. Az, hogy Ukrajna legyen hazánk keleti ütköző állama, a Szovjetunió bukása után elemi magyar érdek! Egy erős Ukrajnával a Finn öböltől az Azovi-tengerig visszaszorulhat az orosz stratégiai befolyás, az ezen belül található kalinyingrádi (königsbergi) enkláve könnyen elzárható, de mindenképpen szinte teljesen ellenőrizhető. Ebben a forgatókönyvben felértékelődik Belorusszia szerepe, ezért ott valószínűsíthetően az ukrainai forgatókönyvet szívesen ismételnék meg a nyugati stratégiák, vagyis az országot a nyugati hatalmi- és érdekkörbe vonnák, akár belső feszültségek és társadalmi nyugtalanság árán is. (Az ukrán tapasztalatok birtokában elképzelhetetlen, hogy Oroszország ezt tűrné, annyira nem, hogy a helyzet megváltoztatásának kísérlete ott azonnali orosz katonai beavatkozást valószínűsít.)

A török segítséggel végrehajtott azeri térfoglalás Örményországgal szemben jelzi, hogy a feltartóztatási vonalat a NATO igyekszik komolyan megerősíteni. Globális szempontból a részleges orosz sikerek Grúziában (Georgiában) vagy Szíriában jelentéktelennek tűntek, de orosz szempontból fontos a szíriai orosz katonai bázis (Tartus) és a geopolitikai játszma egy veszélyes és jelentős játékosának, Iránnak bevonása az orosz szempontból megbillent stratégiai egyensúly helyreállításába. Az Oroszországra nehezedő katonai nyomás, az ukrán háború példátlan gazdasági következményei és a térség kulcsállamainak (Kína és India) választút elé állítása a tömbösödésnek új lendületet adnak. Az ukrán háború sajátos igazodásra fogja készíteni Ázsia érintett országait, vagyis szinte az egész kontinenst. A globális Dél még kívár, de az elgondolkodtató, hogy nem sietett azonnal csatlakozni az oroszok ellen elrendelt nyugati szankciókhoz. A feszültség súlypontjának áthelyezésére mindenképpen szükség volna, erre vannak amerikai kísérletek (pl. Tajvannal kapcsolatban), de egyelőre úgy tűnik Kína érzi, hogy az idő és a viszonylagos béke neki dolgozik, ezért vélhetően nem tesz meggondolatlan lépéseket az őt ért provokációkra.

Az európai energetikai helyzet, a klíma változás, a járvány(ok), a világgazdaság működési zavarai, a pénzügy válságok felszínre hozzák a 77 éve békében élő gazdag, de gyenge Európa eddig szőnyeg alá söpört belső konfliktusait. A növekvő bizonytalanság és a feszültség növekedése, de különösen kiterjedése felveti a megfigyelőben, hogy az amerikai feltartóztatási politika túlvállalta magát az ukrán-orosz háborúval. A fegyveres konfliktusba keveredett feleknek ugyanis nincs más opciója, mint a közdelem folytatása. A harcok kiterjedésével pedig egyre nehezebben lesz regionális mederben tartható a konfliktus. A geopolitikai viszonyokat figyelembe vevő lassú, pozíciós hatalmi játék az orosz-ukrán háborúval nem csak lélektani határt lépett át, hanem a geopolitikai egyensúly természetes és politikai megtalálásának határához is érkezett. Vagyis a konfliktus erős nagyhatalmi közbelépés hatására veszíthet csak intenzitásából, illetve szűnhet meg. Minthogy azonban az ázsiai status quo biztosítói, a legnagyobb kontinentális államok közvetlenül is érdekeltté váltak, a háború kiterjedésének esélye folyamatosan növekszik. Magyarország pedig, legutóbbi százéves történelméhez hasonlóan, itt is a konfliktus egyik centrumában helyezkedik el.

Magyarország ma legalább olyan kényes stratégiai helyzetben van, mint Erdély Bethlen Gábor idejében. Ez a helyzet igen sok lehetőséget rejt a részlegesen független, gazdaságilag folyamatosan erősödő magyar pozíció szempontjából, de ügyetlen, vagy szolgálalelkű, átgondolatlan politikával az ország teljes erózióját is magában rejti.

Háborús és válságokkal teli helyzetben egy méreténél fogva korlátozott, nyitott gazdaságú és sok szempontból kiszolgáltatott ország legfontosabb erőforrása a *nemzeti psziché* és az *irányíthatóság*. Vagyis a kihívások nemzeti érdekek megfelelő értékelése és a rájuk adott közösségi válasz minél nagyobb lakossági támogatottsága adhat csak esélyt a legkedvezőtlenebb forgatókönyvek elkerülésére. Deklarált kívülállásunk és – határon túli honfitársainkra hivatkozó – kockázatkerülésünk egyedülálló lehetőségeket biztosít most Magyarországnak.

Fel kell ismerni, hogy az ország ma gazdaságilag, demográfiailag és katonailag kiszolgáltatott, de nem a közvetlen szomszédjainak. A közép-európai térségben hazánknak egyre nagyobb befolyása van, ami elsősorban annak köszönhető, hogy stabil belpolitikai viszonyai vannak, a belső hatalmi helyzete és követett gazdaságpolitikája szilárd, s ezek képessé teszik hatékony külpolitika folytatására. Az ország relatív megerősítését ma a körülmények lehetővé teszik. A V4 együttműködés talán csak időleges megbicsaklása éppen Közép-Európa nehezen összefésülhető érdekrendszerére hívja fel a figyelmet. Ebben a helyzetben különösen fontos, hogy a globális konfliktusrendszer árnyékában kibontakozó új balkáni feszültségforrások stabil és komoly erőt képviselő, elvi politikára kész, saját védelmére felkészült és jól felszerelt Magyarországot érzékeljenek északi határaiknál.

A geopolitikai tér mára kiterjedt, a földrajzi távolságok a levegőből más lehetőséget kínálnak, és a világűr bekapcsolása új esélyeket és veszélyeket is teremt. A világ hírközlő rendszerei sok ezer műholddal és más üreszközzel rendelkeznek, ez példátlan módon csökkenti a hatalmak közötti távolságot és időt, de kiiktatásukkal elképesztő káoszt és a kiépített rendszerek teljes felbomlását kockáztatják. A mesterséges intelligencia tömeges alkalmazásával még egy közepes ország is képes lehet kihívást intézni a világ legnagyobbjaihoz. A média, a hírközlés, a befolyásolás kulturális eszközei, a kibertámadások megrendíthetik az évszázadok óta kialakult csoporttudatokat, nemzeti tudatokat alapjait és kiszolgáltatottá tehetnek hatalmas tömegeket, egész birodalmakat a befolyásolónak. Beavatkozás a választásokba, gazdasági dezinformációk, valuták shortolása, kriptodevizák, új technológiák (G5, G6 stb.), tömeghatások

befolyásolása (migráció, klímafélelem, géntechnológia) stb. Ezek mind olyan új területek, amelyek látszólag a földrajzi tértől, a geopolitika hagyományos területeitől különböznek és azoknak ellent is mondhatnak, mégis eredményesen lazíthatnak fel egy környezetével harmonikus egységben élő országot, nemzetet, birodalmat.

A nemzetek, a nemzetállamok, az emberi közösségek alapvetően konzervatívak. Azt az életet szeretnék biztosítani a maguk számára, amelyet elődjektől örököltek. Ha annak fenntartása erejüket meghaladó nehézségekbe ütközik, akkor motiválhatók csak hagyományos közösségeik elhagyására, identitásuk lebontására. Ha a geopolitika a népek örökölt területeik élhetővé tartását, fejlesztését tekinti alapcéljának és ezzel akarja biztosítani a Földön élő nagy és kisebb társadalmak egyensúlyát, akkor a békés jövőt biztosíthatja. Ha a potenciál hatalmi felhasználásának hatékonyságát akarja maximalizálni és a Földön élő közösségeket – akárcsak az egyes embert – ennek alárendelni, akkor a civilizált együttélést, egyáltalán az elviselhető közös túlélést kockáztatja. Ma Magyarország történelmében az utóbbi ötszáz évben alig látott, ritka pillanathoz érkezett, ugyanis valódi választási lehetősége van.

Források

- Barabási A. L. 2020. Behálózva – a hálózatok új tudománya, Budapest Libri Könyvkiadó
- Diamond, J. 2000. Háborúk, járványok, technikák – A társadalmak fátumai, Budapest, Typotex
- Diamond, J. 2007. Összeomlás – Tanulságok a társadalmak továbbéléséhez, Budapest, Typotex
- Geopolitikai Szöveggyűjtemény, 1999. Bp, SVKI
- Kennedy, P. 1992. A nagyhatalmak tündöklése és bukása, Budapest, Akadémiai Kiadó
- Kissinger, H. 2005. Korszakváltás az amerikai külpolitikában, Budapest, Panemex Kiadó
- Matolcsy Gy. 2020. Amerikai Birodalom vs. Európai Álom, Budapest, Pallas Athéné Könyvkiadó
- Marshall, T. 2016. A földrajz fogságában, Budapest, Park Kiadó
- Oroszország és Európa – Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény 2004.– Budapest, Zrínyi Kiadó